

Renmarkskommittén (N 2021:02)
Utredningssekreterare Nanna Holmgren
nanna.holmgren@regeringskansliet.se

PM 43 – Muonio sameby

Inledning	2
Regleringen om koncessionsrenskötsel	2
Muonio samebys renskötsel	3
Historik	6
Lappmarksgränsens dragning år 1751–54	6
1886 års renbeteslag	8
Odlingsgränsens dragning år 1867–90	9
1898 års renbeteslag	10
Lagändringarna år 1917	11
1928 års renbeteslag	12
Länsstyrelsens beslut år 1933	15
1971 års rennäringslag	16
Tidigare utredningar	18
Skogssamerättsutredningen	18
Rennäringspolitiska kommittén	20
Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet	21
Muonio – en historievetenskaplig studie om en skogssamisk koncessionsby	22
Olika uppfattningar	24
Muonio samebys inställning	24
Markägarnas inställning	25
Övriga koncessionssamebyars inställning	27
Vittangi samebys inställning	27

Inledning

Renmarkskommitténs uppdrag innefattar att se över och föreslå en ny rennäringslag. Där ingår bland annat reglerna om koncessionsrenskötsel enligt 85–89 §§ rennäringslagen. Under hösten 2023 avser sekretariatet att påbörja arbetet med att utreda samebyarnas organisering, inklusive koncessionssamebyarna.

En särskild fråga i det sammanhanget är koncessionssamebyn Muonios ställning. Sametinget inkom den 23 juni 2021 till regeringen med en skrivelse om Muonio samebys ställning som skogssameby, där Sametinget begärde att regeringen snarast skulle presentera en lösning för att Muonio sameby inte längre ska vara beroende av koncession för att bedriva skogsrenskötsel. Regeringen beslutade den 3 november 2021 att överlämna skrivelsen till Renmarkskommittén, eftersom skrivelsen rörde frågor som omfattas av kommitténs uppdrag.¹

Regleringen om koncessionsrenskötsel

Rennäringslagens bestämmelser om koncessionsrenskötseln innebär bland annat följande. Den som är same kan få tillstånd (koncession) att bedriva renskötsel i Norrbottens län nedanför lappmarksgränsen i ett område där renskötsel av älder förekommer hela året. En förutsättning för tillstånd är att fortsatt renskötsel i området är till övervägande nytta för orten.

Länsstyrelsen fastställer de villkor under vilka renskötseln får bedrivas, däribland det högsta antal skötesrenar som får finnas i ett koncessionsområde. Tillståndet avser endast en rätt att utnyttja marken för renbete. Länsstyrelsen kan dock besluta att tillståndet även ska innefatta rätt att anlägga stängsel, uppföra byggnader och ta virke i koncessionsområdet. Den som äger eller brukar en jordbruksfastighet inom den del av länet där koncessionsrenskötsel får bedrivas och som är bosatt på fastigheten eller inom området har enligt lagen möjlighet att lämna skötesrenar i en koncessionshavares vård. En ägare av skötesrenar ska anses som renskötande medlem i koncessionssameby. Koncessionssamebyar är alltså en form av sameby där även personer som inte är samer kan vara medlemmar.

¹ Dnr N 2021/02774 och N 2021/01992.

Muonio samebys renskötsel

Muonio sameby är den nordligaste av de för närvarande åtta koncessionssamebyarna. Byområdet sträcker sig över en yta på 3 460 kvadratkilometer.² Dess gränser fastställdes första gången genom ett beslut av länsstyrelsen år 1933.³ Det finns för närvarande nio koncessionshavare i Muonio sameby. Det högsta tillåtna antalet djur i vinterhjorden är 3 900. Betesmarkerna ligger i Pajala kommun. Området är ett skogs- och fjällandskap, snarare än ett kustlandskap. Skogarna och myrarna gör att Muonio sameby liknar övriga skogssamebyar, med naturliga gränser som skiljer årstidslanden. Området lämpar sig inte särskilt väl för jordbruk.⁴

35 procent av skogsmarken inom Muonio samebys område ägs av det statliga bolaget Sveaskog.⁵ Den resterande delen utgörs huvudsakligen av allmänningsskogar och privatägd mark. Därutöver finns planer på så kallade bytesmarker, det vill säga mark som Sveaskog i enlighet med regeringens beslut säljer till Naturvårdsverket för att den ska kunna erbjudas som ersättning för mark som förvärfvas av privata markägare för naturvårdsändamål.

På Muonio samebys område bedrivs sedan urminnes tider en traditionell skogssamisk renskötsel med naturbete och fribetande renar som styr bruket av årstidslanden.⁶ Under ett normalår används samebyns marker på följande sätt. På sommaren håller renarna till i myrområdena mellan Kaunisvaara i öster och Kangos i väster. Där utförs kalvmärkningen runt midsommar. På hösten rör sig renarna norrut mot marker som är torrare och bergigare. Det är även då som brunsten infaller. När vintern kommer samlas renarna längre norrut i lavhedsområdena kring byarna Kitkiöjärvi och Merasjärvi. Där har samebyn sin huvudsakliga anläggning för räkning, skiljning och slakt. Vanligtvis delas hjorden sedan upp i två vinterbetesgrupper. Den ena flyttar

² Webbsidan <https://sametinget.se/muonio>, besökt den 19 augusti 2023.

³ Länsstyrelsen i Norrbottens beslut den 4 januari 1933. Återgett av Marklund, 2021, s. 227 f.

⁴ Marklund, Bertil, 2021, *Muonio – en historievetenskaplig studie om en skogssamisk koncessionsby*, s. 11 f. och 98, med hänvisning till Rudberg, 1951, s. 160 f. m.fl.

⁵ Enligt ett pressmeddelande från Sveaskog den 19 augusti 2021, <https://www.sveaskog.se/press/2021/om-avverkningar-i-muonio-sameby/>, besökt den 11 september 2023.

⁶ 1919 års Lappkommitté som i sin utredning höll möten med befolkningen i området antecknade att det i Muonionalusta uppgavs, att skogsrenskötselns begynnelse i kapellaget låg så långt tillbaka, att det vore omöjligt att bestämma tiden för den, SOU 1919:51 s. 92.

västerut mot Lainioälven och den andra håller till mot gränsen till Finland med Muonioälven söderut.⁷

Samebyn har slutat att använda renbetesområden i norr och söder till följd av konkurrens med Vittangi sameby. I Saivoområdet, som ligger i samebyns nordligaste del, har Könkämä, Muonio och Vittangi samebyar gemensam rätt till vinterbete.⁸ Av praktiska skäl har dock Muonio samebys medlemmar ansett sig tvingade att upphöra med renskötsel där eftersom Vittangi sameby använder området. I Skaitelandet, som ligger i samebyns södra del, återstår Muonio samebys renbetesrätt endast under sommarhalvåret sedan länsstyrelsen infört ett särskilt villkor om det i koncessionsbeslutet.⁹ Området används nu för vinterbete av Vittangi sameby.

Till skillnad från fjäll- och skogssamebyarna har Muonio sameby, liksom övriga koncessionssamebyar, endast rätt till renbete på den mark som länsstyrelsen bestämmer i koncessionsbeslut, och enligt lagstiftningen inga andra rättigheter till markanvändning grundat i urminnes hävd eller sedvana. Det är länsstyrelsen som beslutar i vilken mån Muonio sameby har rätt att anlägga stängsel, uppföra byggnader och ta virke i koncessionsområdet. Detta står i kontrast till de rättigheter som tillkommer fjäll- och skogssamebyarna enligt 15–25 §§ rennäringslagen. Muonio samebys medlemmar har alltså inte heller rätt till jakt och fiske.

Muonio sameby skiljer sig från övriga koncessionssamebyar på flera sätt. Länsstyrelsen i Norrbottens län har i det senaste koncessionsbeslutet konstaterat att Muonio är den största koncessionssameby, sett till ytan och antalet koncessionshavare.¹⁰ Muonio sameby beskriver en skillnad mellan sin renskötsel jämfört med övriga koncessionssamebyars. Precis som i skogssamebyarna flyttar renarna i Muonio sameby med årstiderna inom samebyns område för att tillgodogöra sig naturbete. I en del av de andra koncessionssamebyarna förekommer det att renarna i stället hålls och utfordras i hägn. De flesta av medlemmarna i Muonio sameby är samer. I övriga koncessionssamebyar består medlemmarna i stort sett av icke-samer

⁷ Remissyttrande från Muonio sameby över Frågor kring 2009 års renskötselkonvention, DS 2016:27, Dnr N2016/05385/FJR.

⁸ Sametinget har beslutat att inte dela området mellan de olika samebyarna som bedriver renbete där. Beslutet överklagades men fastställdes av förvaltningsdomstolarna, se Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 198–19.

⁹ Länsstyrelsen i Norrbottens beslut från den 21 april 2021 om tillstånd att bedriva renskötsel inom Muonio sameby, Pajala kommun, dnr 611-4336-2021 m.fl.

¹⁰ Länsstyrelsen i Norrbottens beslut från den 21 april 2021 om tillstånd att bedriva renskötsel inom Muonio sameby, Pajala kommun, dnr 611-4336-2021 m.fl.

som har andra förvärvsarbeten än renskötsel, med en anställd same som koncessionshavare och renskötare. I vissa av de andra koncessionssamebyarna får renskötarna lön från samebyn för att vara ute i skogen. Så är det inte i Muonio sameby; där har varje renskötare ett eget företag och bedriver renskötsel med egna renar. Även skötesrenarna är personliga, vilket innebär att deras ägare betalar en skötselavgift direkt till respektive renskötare. I andra koncessionssamebyar bedrivs renskötseln i stället som ett kollektiv och skötselavgiften betalas till samebyn.¹¹

Vid ett flertal tillfällen, såväl skriftligen som muntligen, har Muonio sameby till olika instanser framfört att det är fel att den enligt rennäringslagen klassificeras som en koncessionssameby. Muonio sameby betraktas såväl av sina egna medlemmar som av Sametinget och Sámiid Riikkasearvi (Svenska Samernas Riksförbund, SSR) som en skogssameby. Som en konsekvens av detta är Muonio sameby exempelvis den enda koncessionssameby som är medlem i SSR.

¹¹ Minnesanteckningar från telefonsamtal angående Muonio sameby, dnr Komm2023/00061/N 2021:02–128.

Historik

Den utveckling som lett fram till att Muonio sameby enligt den nuvarande rennäringslagen klassificeras som en koncessionssameby sträcker sig över flera hundra år. I det här avsnittet görs nedslag i några centrala händelser som har lett fram till dagens situation.

Lappmarksgränsens dragning år 1751–54

Begreppet lappmarken eller lappmarkerna avsåg historiskt ett mycket större område än dagens Lappland, som sträckte sig till kusten och in i vad som i dag är Finland. Under åren 1751–54 drogs lappmarksgränsen, vilken i dag skiljer landskapet Lappland från kustlandskapen. Långt innan gränsen drogs hade det dock funnits en uppfattning om att det fanns en gräns mellan den odlade bygden och lappmarken. Efter gränsdragningen kallas området ovanför lappmarksgränsen för lappmarken, eller lappmarkerna. I norr och väster avgränsas området av de finska och norska landsgränserna.

Syftet med lappmarksgränsen var framför allt att motverka att Lapplands resurser togs i anspråk av kustlandets befolkning. Gränsen förlades ofta till de östligaste delarna av lappskatteländen. Dragningen av gränsen gjordes efter syneförrättningar där samer, nybyggare och bönder fick komma till tals. De olika intressenternas krav prövades sedan av en särskild synerätt. Makten över synerättens beslut låg hos regionalt rekryterade personer med alla parter förtroende.¹² Beskrivningar av gränsen i området kring Muonio och argument för dess utformning finns i gränsdragningsdokumentet från år 1750 och i det protokoll där synerätten fastställde lappmarksgränsens dragning år 1754.¹³

Gränsdragningen i det gamla Västerbottens län (som fram till år 1809 innefattade nuvarande Västerbottens och Norrbottens län i Sverige och nuvarande Lapplands län i Finland) genomfördes huvudsakligen i två omgångar, med start i söder och upp mot norr. Rent praktiskt gjordes

¹² Gränsdragningen beskrivs i betänkandet *Samernas sedvanemarken*, SOU 2006:14, s. 125–130. Se även prop. 1971:51 s. 25.

¹³ Synerättens utslag återges i dess helhet i Marklund, 2021, s. 101 f. och 246.

dragningen genom att arbetskarlar högg upp gränslinjen under ledning av en lantmätare.¹⁴

Förutsättningarna för lappmarksgränsens dragning varierade för dess olika etapper. I det gamla Västerbottens södra delar uppstod konflikter mellan parterna på olika sidor om den tilltänkta gränsen. Protokollen från syneförrättningarna var långa och omständliga.¹⁵ Längre norrut var konflikterna generellt sett färre. I Lule och Torne lappmarker var gränsen tämligen väl definierad av sedvanan. Det bör noteras att lappmarksgränsen inte drogs primärt med syfte att utestänga samer från renbete, utan framför allt för att reglera vilka som skulle få skatteförmåner, fiskerättigheter och slippa knektutskrivningar.¹⁶

Betydelse för Muonio

När den etapp av lappmarksgränsen som skulle gå mellan berget Palo-Marjavaara (Mariowara) och Muonio älv i Sonkamuotka skulle dras (den nordligaste sträckningen på svensk sida av lappmarken) ägnade sockenborna inte särskilt stort intresse åt den delen av gränsdragningen. De var mer intresserade av gränsdragningen öster om Muonio älv, det vill säga på den sida som i dag ligger i Finland. För det området fanns gamla handlingar med utpekade gränspunkter. Bertil Marklund, en historiker som forskat särskilt om Muonio och som gått igenom protokollen från synerätten, uppfattar det som att det knappt fanns några instruktioner för gränslägningsarbetet på den sida som i dag är svensk. Marklund skriver att gränsen blev raskt upphuggen av arbetslaget, och att raskheten bidrog till att parterna på ömsesidor tappade argumenten för var gränsen skulle dras. Marklund beskriver det som en gränsdragning präglad av en brist på noggrannhet. Han drar slutsatsen att detta kan bero på att sockenborna i Övertorneå och Enontekis inte var särskilt intresserade av området eftersom det var svårtillgängligt och vid den tiden enbart var bebott av Muoniosamerna och någon enstaka nybyggare. Området verkar enligt Marklund inte ha varit intressant för synerätten jämfört med andra etapper av gränsen. Marklunds uppfattning är att gränsen borde ha varit dragen längre österut, vilket skulle haft betydelse

¹⁴ I Norstedt, Gudrun, 2007, *Landskapsgränsen mellan Ångermanland, Västerbotten och Åsele lappmark*, Thalassa förlag, Umeå, s. 36–39 beskrivs hur det stora arbetet med gränsens utmärkning kunde gå till.

¹⁵ I Göthe, Gustaf, 1929, *Om Umeå lappmarks svenska kolonisation*, Almqvist & Wiksell, s. 470–484, återges hur förrättningarna kunde gå till.

¹⁶ SOU 2006:14 s. 129 f.

för Muonio sameby som i så fall skulle ha hamnat ovanför lappmarksgränsen.¹⁷

1886 års renbeteslag

Den första renbeteslagen infördes år 1886. Genom lagen definierades renskötselområdet för första gången. Samerna erkändes i 1 § ha en rätt att uppehålla sig med sina renar i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker, de för samerna inom Jämtlands län avsatta land (renbetesfjällen) och övriga trakter som samerna efter gammal sedvana hittills hade besökt. På enskild mark utanför lappmarkerna, eller på mark inom lappmarken som vid avvitrningen förklarats vara användbar för odling, ställdes det upp ett krav på samtycke från markägaren för att samerna skulle få uppehålla sig där under längre tid än mellan oktober och april. Överträdelse av bestämmelsen straffades med böter.

Att renskötselområdet definierades på det här sättet innebar att renskötsel nedanför lappmarksgränsen under hela året inte längre var tillåten. Konsekvensen av lagen blev alltså att renskötsel öster om lappmarksgränsen endast fick bedrivas vintertid, oavsett sedvana.

Vidare förde den första rennäringslagen med sig den juridiska konstruktionen lappbyar, som är föregångaren till dagens samebyar. Genom 5 § föreskrevs att delar av renskötselområdet skulle organiseras i lappbyar. Det gällde de för samerna avsatta landen (renbetesfjällen) och sådana områden i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker, som genom avvitrning eller annan åtgärd särskilt bibehållits för samerna. Under sommaren fick inga andra samer uppehålla sig där med sina renar än de som hade fått rätt till det genom lagen, eller vilkas förfäder tillhört lappbyn eller haft rätt att vistas inom dess område. Det ankom på kungens befallningshavare (föregångaren till länsstyrelsen) att höra berörda samer och därefter verkställa indelningen i lappbyar.

Betydelse för Muonio

Eftersom Muoniosamernas område ligger öster om lappmarksgränsen blev renskötseln där endast tillåten vintertid på enskild mark, om inte samerna

¹⁷ Jfr Marklund, 2021, s. 102–106.

kom överens om annat med markägarna. Muoniosamerna organiserades inte i någon lappby eftersom deras marker låg öster om gränsen.

Odlingsgränsens dragning år 1867–90

Odlingsgränsen är belägen väster om lappmarksgränsen, alltså innanför lappmarkerna. Beslutet om att en odlingsgräns skulle dras genom Lappland togs år 1867. Syftet var att avskilja de områden i väster och norr där marken inte ansågs odlingsbar och några ytterligare nybyggen inte skulle få anläggas. Där skulle marken i stället reserveras för samernas näringar. En provisorisk odlingsgräns blev färdig år 1871, men det var inte förrän år 1890 som den fastställdes definitivt. Områdena ovanför odlingsgränsen kom senare att betecknas som ”områden anvisade till lapparnas uteslutande begagnande”.¹⁸

Odlingsgränsens dragning utgick från lappmarksgränsen. I Västerbottens län drogs den provisoriska gränsen ungefär halvvägs mellan lappmarksgränsen och gränsen mot Norge, medan den i Norrbottens län drogs längre österut, delvis längs med lappmarksgränsen. Skälet till det var att både renskötare och jordbrukare ville prioritera renskötselns intressen före jordbruket, eftersom merparten av bönderna där hade skötesrenar och var beroende av betesland. När den definitiva odlingsgränsen drogs hamnade den dock längre västerut även i Norrbotten, efter att länsstyrelsen där hade framhållit att odlingsgränsen inte fick hindra skogssamer från att använda sina renbetesland.¹⁹ Så blev dock inte fallet längst i norr. Där kom lokala och regionala beslutsfattare fram till att lappmarksgränsen och odlingsgränsen skulle slås samman. Anledningen till detta var att odlingsgränsen, på grund av lappmarksgränsens geografiska placering, annars hade hamnat ända upp i fjällterrängen i Karesuando socken. Enligt Marklunds uppfattning var orsaken till det att lappmarksgränsen i det området hade dragits för långt norrut.²⁰

Betydelse för Muonio

I dag utgör odlingsgränsen och lappmarksgränsen tillsammans Muonio samebys nordvästra hörn. Konsekvensen av att gränserna sammanfaller är att Muonio sameby, till skillnad från andra samebyar där det också bedrivs traditionell samisk skogsrenskötsel, saknar ett område mellan

¹⁸ SOU 2006:14 s. 130–132 och NJA 2020 s. 3 p. 47.

¹⁹ Prawitz, Gunnar, *Samernas skattefjäll III*, s. 37–39 och 44–52.

²⁰ Marklund, 2021, s. 111 f.

lappmarksgränsen och odlingsgränsen där renskötselrätt enligt rennäringslagen får utövas med stöd av urminnes hävd.

1898 års renbeteslag

Den andra renbeteslagen infördes år 1898. Lagen innehöll inga stora förändringar av grundprinciperna i 1886 års lag, utan framför allt förtydliganden och justeringar av teknisk art.

En viktig förändring gjordes dock genom 27 § andra stycket, där samer förbjöds att ta hand om renar som tillhörde andra än samer. Det ansågs vara ett problem att icke-samer ägde renar, eftersom brist på bete kunde uppstå och eftersom man befarade att de bofastas renar kunde vålla ett orättvist intrång för sådana samer som endast skötte sin egen hjord. Kommittén som lämnat förslag till lagändringar noterade att de bofasta icke-samernas renar hade ökat i antal, ibland på samernas bekostnad. Dessutom, anförde kommittén, saknades all rättsgrund för att bofasta icke-samer skulle få ”tillgodonjuta den renbetesrätt på andra jordägares mark, som tillkomme de nomadiserande lapparna”.²¹

Det gjordes dock vissa undantag från förbudet. Samer fick fortfarande ha skötesrenar som användes som dragrenar, även om dessa ägdes av icke-samer. I Norrbottens läns lappmark fick dessutom samer som uteslutande ägnade sig åt renskötsel ha andra skötesrenar än dragrenar, förutsatt att skötesrenarnas ägare var bosatt i Norrbottens läns lappmark och där ägde eller brukade en jordbruksfastighet. Möjligheten gällde endast ”tills vidare”. Det ställdes också upp ett generellt undantag från lagen i dess 38 § enligt vilket renar med markägarens samtycke fick föras på bete nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län under hela året.

Betydelse för Muonio

Förbudet i 27 § innebar för Muonio samebys del att medlemmarna inte längre fick ha skötesrenar som ägdes av andra än samer, om det inte var fråga om dragrenar eller renar som tillhörde ägare som hade jordbruksfastigheter i lappmarken. Muonios område ligger dock som nämnts utanför lappmarken.

²¹ Förslag till lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige m.m. af den dertil utaf Kongl. Maj:t den 1 april 1885 förordnade komité, Stockholm 1896, s. 36 f., se även prop. 1917:169 s. 22, 24 f. och 29.

Lagändringarna år 1917

År 1917 föreslogs ändringar i 1898 års renbeteslag. Skogsrenskötseln nedanför lappmarksgränsen i Norrbottens län uppmärksammades. Det konstaterades att ett inte obetydligt antal renar fortfarande hölls där året om, trots att detta inte var tillåtet enligt lagen, och att dessa till övervägande del tillhörde bofasta personer som inte var samer.²² Under lagstiftningsarbetet framhölls att de bofasta icke-samernas renägarskap var ägnat att göra intrång i samernas renskötsel, och att all rättsgrund saknades för bofastas anspråk att i affärssyfte erhålla betesrätt på andra jordägares mark. Samtidigt noterades att i Norrbottens läns lappmark, särskilt de övre delarna av Torneälvens flodområde men även på andra platser, levde nybyggare som i härstamning och levnadsförhållanden stod samerna nära och för vilka renskötseln hade en stor betydelse.²³ En utredning gjordes av frågan om bofastas renägarskap, där i allmänhet såväl den icke-samiska bofasta befolkningen som samerna uttalade sig emot att det skulle införas någon väsentlig begränsning i regelverket om de bofastas renäganderätt.²⁴

Vidare anfördes att skogsrenarna nedanför lappmarksgränsen, som alltså ofta ägdes av bofasta icke-samer, ständigt betade olovligen på såväl kronoparkerna som på enskild mark. Klagomål hade gång på gång framställts av enskilda och av statens skogstjänstemän. För att få renskötseln nedanför lappmarksgränsen att upphöra föreslogs vissa skärpta bestämmelser om tvångsslaktning av renarna i fråga.²⁵

I 42 § förtydligades att 1898 års rennäringslag endast avsåg renar som betade i lappmarkerna eller på renbetesfjällen. Andra renar fick inte i något fall föras på bete på mark som renägaren inte förfogade över. En överträdelse av förbudet straffades med böter och innebar en skyldighet att ersätta eventuella skador. Dessutom riskerade en renägare numera att få sin renhjord nedslaktad om det var ”allmänt veterligt” att därtill hörande djur brukade komma in olovligen på annans mark. Föreskrifter om nedslaktning fattades av kungens befallningshavare på ansökan av markägaren.²⁶

²² I propositionen uttalades att man med begreppet "bofasta" syftade på personer av annan än samisk härkomst, om inget annat anmärktes, prop. 1917:169 s. 28.

²³ Prop. 1917:169 s. 27 f. och 29.

²⁴ Prop. 1917:169 s. 33.

²⁵ Prop. 1917:169 s. 68 f.

²⁶ Prop. 1917:169 s. 11 f.

Fortfarande gällde enligt 35 § att icke-samer som var bosatta inom Norrbottens läns lappmark och som där ägde eller brukade en jordbruksfastighet fick ha renar under vård av en same. Kravet var att samens huvudsakligen (inte uteslutande, som tidigare) sysselsatte sig med renskötsel, och inte var i någon annans tjänst. Nu begränsades det tillåtna antalet renar per renägare till 20. Om det med hänsyn till förhållandena i ett visst område ansågs skäligt och lämpligt kunde kungen enligt samma bestämmelse besluta att tillåta ett högre antal, dock aldrig över 50. För dragrenar gällde som tidigare att var och en fick ha sådana under vård av en same.

Betydelse för Muonio

Marklund menar att 1917 års lagändringar med bestämmelser om nedslaktning av renar som vistades utanför lappmarkerna innebar att skogssamerna i Muonio inte längre fick vistas på markerna där de hade levt sedan urminnes tider. Renskötseln hade fortgått i området trots att det sedan 1886 års lag inte längre var tillåtet. Både skogsbruk och jordbruk var nämligen beroende av renskötseln för att kunna fungera. Hotet om nedslaktning innebar en stor osäkerhet. Bland norrbottniska riksdagsmän, kyrkliga företrädare i Muonio och sockenmän från Pajala byggdes det upp ett motstånd mot 1917 års lagändringar. Resultatet blev att bestämmelserna om nedslaktning av renar nedanför lappmarksgränsen inte verkställdes. Lagändringarna ledde dock till nya stadgar för den renförening som sedan år 1911 organiserade renskötseln i området. I stadgarna angavs att renföreningen hade till uppgift att tillse att församlingsmedlemmarnas renar sköttes och vårdades ordentligt av föreningens renskötare; att utöva kontroll över skötarnas sätt och plikttrohet i vården av skötesrenar, att årligen verkställa renräkning och märkning samt att genom synemän verkställa avsyning och värdering av de skador som renarna åstadkommit under året. Genom dessa nya skrivningar blev det enligt Marklund tydligt att de samiska renskötarna sågs som tjänstehjon åt lokalbefolkningen, vars skötesrenar de tog hand om.²⁷

1928 års renbeteslag

Genom 1928 års renbeteslag definierades fjäll- och skogsrenskötseln. Både fjällsamer och skogssamer fick enligt 2 respektive 3 §§ bedriva renskötsel under hela året i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovanför odlingsgränsen. Därutöver fick fjällsamerna även bedriva renskötsel året om

²⁷ Marklund, 2021, s. 113, 114, 121 och 200.

på renbetesfjällen i Jämtlands län medan skogssamerna hade motsvarande rätt i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker nedanför odlingsgränsen på mark som antingen tillhörde kronan eller, om den var upplåten till enskilda, vid avvitrningen hade förklarats utgöra renbetesland eller av ålder hade använts som sådant. En förutsättning för att skogssamerna skulle få uppehålla sig i ett visst område var dock att skogsrenskötsel av ålder hade förekommit där under våren, sommaren eller hösten.

Mellan oktober och april fick fjällsamerna enligt 2 § även bedriva renskötsel på områden nedanför odlingsgränsen i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker som av ålder använts för skogsrenskötsel samt i områden utanför dessa lappmarker och på renbetesfjällen som de efter gammal sedvana hade besökt med sina renar. Under motsvarande period fick skogssamerna enligt 3 § vistas med sina renar på annan mark inom Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker som av ålder använts för skogsrenskötsel, samt på områden utanför dessa lappmarker vilka skogssamerna efter gammal sedvana hade besökt med sina renar under vissa tider av året. Genom avtal med markägaren eller -brukaren kunde fjäll- och skogssamer få rätt att uppehålla sig på vinterbetesmarkerna även under andra delar av året.

Samtidigt som området där renskötsel var tillåtet definierades ytterligare hade myndigheter och enskilda låtit renskötseln fortgå nedanför lappmarksgränsen, trots att det inte var tillåtet. Renskötsel bedrevs fortfarande året om i Muonionalusta, Pajala, Junosuando, Tärendö, Korpilombolo, Hietaniemi, Övertorneå, Överkalix, Nederkalix och Edefors församlingar. Det största antalet renar förekom i församlingarna längre norr- och österut, som Muonionalusta. Renarna i trakterna var i regel skötesrenar hos någon same som antingen bedrev renskötsel för egen räkning eller var anställd i en bland renägarna i socknen bildad renförening, men det förekom också i Överkalix och Nederkalix att icke-samiska personer bedrev renskötsel. I större delen av församlingarna bedrevs renskötsel sedan urminnes tider.²⁸

Den rådande synen på skogsrenskötseln var att den konkurrerade med jord- och skogsbruket. Samtidigt var renen outhärlig som dragare eller på andra

²⁸ Prop. 1928:43 s. 38, 179 och 180.

sätt i hushållningen för en avsevärd del av befolkningen. Skogsrenarna kunde nämligen röra sig över snö lättare än hästar och var samtidigt starkare än fjällrenar. Dessutom hade befolkningen behov av dragrenarna även under hösten och under våren, när renskötarna ännu inte hunnit ner till sina vinterbetesland eller redan hade återvänt till trakterna ovanför lappmarksgränsen. Skogsrenskötseln bedömdes vidare inte ha orsakat några skador som var av väsentlig betydelse. Mot denna bakgrund ansåg den kommitté som utrett frågorna att det fanns goda skäl för att tillmötesgå befolkningens önskemål om att legalisera renskötseln nedanför lappmarksgränsen.²⁹

Kommittén föreslog att skogsrenskötseln nedanför lappmarksgränsen skulle göras beroende av koncession från kungens befallningshavare, som i varje enskilt fall skulle pröva om tillstånd skulle lämnas för viss tid och inte överstigande tio år åt gången. På så vis ville kommittén öppna för en möjlighet att bedriva skogsrenskötsel i områden där ett mera allmänt intresse kunde anses påkalla det, men samtidigt inte lägga hinder i vägen för skogsrenskötselns avskaffande där den inte längre fyllde något verkligt behov för de bredare lagren av befolkningen. Kommittén var nämligen av uppfattningen att allt eftersom näringarna utvecklades och kommunikationerna förbättrades i de socknar där renskötseln fortfarande bedrevs så skulle dess betydelse för hushållningen minska med tiden och efter hand försvinna. Av kommitténs utredning framgick att befolkningen i områdena så gott som uteslutande satte sina renar i vård hos samer. Med hänsyn till det och till att renskötseln bedömdes vara ett samiskt privilegium, ansåg kommittén att endast samer borde få vara koncessionshavare.³⁰

Under rubriken ”Om renskötsel å vissa trakter nedom lappmarksgränsen” infördes två bestämmelser, 57 och 58 §§. Det ställdes i 57 § upp ett krav på särskilt tillstånd från kungens befallningshavare för att bedriva skogsrenskötsel i Norrbottens län nedanför lappmarksgränsen, där renskötsel året om av ålder förekom. Tillstånd fick lämnas om en väsentlig del av traktens befolkning hade behov av renskötseln, om renskötsel fortfarande bedrevs i trakten och sökanden, som skulle vara same, ansågs lämplig som renskötare och det inte i övrigt mötte hinder för bifall av ansökan. Tillstånd fick lämnas för viss tid, högst tio år. Kungens befallningshavare kunde i samband med tillståndet ställa upp villkor för

²⁹ Prop. 1928:43 s. 41, 42, 173, 174, 177 och 180 f.

³⁰ Prop. 1928:43 s. 42 och 181.

renskötsel. Dessa kunde sedan ändras och tillståndet återkallas om förutsättningarna för renskötseln ändrades, eller om renskötselns utövande medförde olägenheter. Av 58 § följde ett antal tillägg och undantag, bland annat om i vilken utsträckning en same som bedrev tillståndsbaserad renskötsel fick ta virke, och om skötesrenägarnas skadeståndsansvar. Någon rätt till jakt och fiske följde inte med tillståndet.

Fortfarande gällde att renskötselområdet var uppdelat i lappbyar och att andra sameer än de med medlemskap i lappbyar inte fick upphålla sig med sina renar där (7 och 10 §§). Genom den nya lagen fick även sameer utan medlemskap i en lappby men med hemvist inom Norrbottens eller Västerbottens läns lappmarker, Jämtlands län eller Idre socken i Kopparbergs län enligt 14 § ha skötesrenar hos annan same. Fortfarande gällde också att andra än sameer med hemvist inom Norrbottens läns lappmark och som ägde eller brukade en jordbruksfastighet fick ha renar i vård av en renskötande same som inte var i någon annans tjänst (15 §). För dragrenar ställdes enligt 16 § fortfarande inga motsvarande krav på koppling till hemvist eller jordbruksfastighet.³¹

Betydelse för Muonio

I och med 1928 års lag infördes systemet med koncessionslappbyar. Renskötsel nedanför lappmarksgränsen blev därmed tillåten, men endast under förutsättning att länsstyrelsen gav tillstånd till den (koncession) och att den organiserades i en koncessionslappby med en same som koncessionshavare. En förutsättning för att länsstyrelsen skulle bevilja tillstånd var att en väsentlig del av traktens befolkning hade behov av renskötsel. För Muoniosamernas del innebar det att de marker som de hade använt som betesområden sedan urminnes tider pekades ut som koncessionsområde. Från 1886 års lag hade renskötsel inte varit tillåten i området, men den hade fortsatt i alla fall, och nu blev den alltså tillåten under förutsättning att det fanns koncession.

Länsstyrelsens beslut år 1933

Efter 1928 års rennäringslag dröjde det ytterligare fem år till dess att Muonio sameby beviljades tillstånd att bedriva koncessionsrenskötsel år 1933. Länsstyrelsen prövade om de sökande av koncession var sameer, om renskötsel av ålder förekom i trakten, och om denna näring var av sådan

³¹ Prop. 1928:43 s. 7 och 8.

betydelse för ortsbefolkningen att det fanns behov av att den fortsatte. Eftersom villkoren i 57 § i 1928 års lag var uppfyllda lämnades tillståndet.³²

1971 års rennäringslag

Den nuvarande rennäringslagen gör inte längre någon uppdelning mellan fjäll- och skogsrenskötseln. Renskötselområdet definieras genom 3 §, som fick sin nuvarande utformning år 1996. Det är endast mellan den 1 oktober och den 30 april som renskötsel får bedrivas utanför lappmarkerna och renbetesfjällen, och då bara inom sådana trakter där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året.

Vidare infördes den juridiska konstruktionen samebyar enligt 6 §. Muonio lappby övergick därmed till att bli Muonio sameby. Genom en lagändring år 2006 gavs Sametinget i uppdrag att fördela åretruntmarkerna mellan samebyarna, i stället för länsstyrelsen som tidigare. I byområdena kan även vinterbetesmarkerna omfattas.

Koncessionssamebyarna har i stället koncessionsområden, där renskötsel av ålder förekommer under hela året. För att bedriva renskötsel under hela året nedanför lappmarksgränsen krävs fortfarande särskilt tillstånd från länsstyrelsen. De nuvarande reglerna i 85–89 §§ infördes år 2006. Den icke-samiska befolkningen har endast möjlighet att ha skötesrenar hos koncessionssamebyarna, som alla ligger utanför lappmarken. Som framgått gällde tidigare att en ägare av skötesrenar skulle vara bosatt i lappmarken och där äga eller bruka en jordbruksfastighet. Det görs heller inte längre någon åtskillnad mellan dragrenar och andra renar. Reglerna har i övrigt beskrivits i den här promemorians inledande avsnitt.

I förarbetena till 1971 års lag angavs att det inte fanns några skäl att frångå den ordning som gällde för renskötseln i koncessionsområdena. Det gjordes därför inga sakliga ändringar i reglerna om koncessionsrenskötsel. Renägarföreningarna ansågs kunna ersättas av koncessionssamebyarna.³³

År 2006 ändrades koncessionsbestämmelserna på så sätt att det infördes en skyldighet för koncessionshavarna att ta emot skötesrenar (88 § 1 stycket 5 punkten rennäringslagen). Detta mot bakgrund av att Regeringsrätten i rättsfallet RÅ 2003 ref. 69 hade uttalat att länsstyrelsen inte kunde meddela

³² Länsstyrelsen i Norrbottens beslut den 4 januari 1933. Återgett av Marklund, 2021, s. 227 f.

³³ Prop. 1971:51 s. 196 f.

sådana tvingande villkor eftersom det saknades lagstöd för det. Muonio sameby, Sametinget och SSR motsatte sig lagändringen. De anförde att skyldigheten att ta emot skötesrenar innebar en rättighetsförskjutning som missgynnade samerna. Regeringen bedömde dock att villkoret behövdes för att koncessionsrenskötseln skulle fungera på avsett sätt och markägarna ha det inflytande över den som var nödvändigt för att de skulle vara villiga att upplåta sina marker till renbete året runt. Villkoret borde dock kunna tillämpas flexibelt.³⁴

Betydelse för Muonio

Efter lagändringen år 2006 har länsstyrelsen möjlighet att ställa som villkor för koncessionsbeslut att Muonio ska ta emot skötesrenar. Rent faktiskt hade länsstyrelsen ställt sådana villkor även historiskt, fram till det nyss nämnda rättsfallet år 2003. I praktiken har Muonio sameby valt att ha färre skötesrenar än andra koncessionssamebyar. Därmed finns det också större utrymme för fler egna renar.

³⁴ Prop. 2005/06:86 s. 73.

Tidigare utredningar

Skogssamerättsutredningen

Sametinget hemställde år 1993 i en skrivelse till regeringen att en utredning skulle tillsättas för att bland annat utreda möjligheterna att ändra Muonio samebys status från koncessionssameby till skogssameby.³⁵ Regeringen beslutade samma år att uppdra åt Sametinget att undersöka förutsättningarna för att få till stånd sådana förändringar av samebyarnas gränser att Muonio sameby kunde beredas tillgång till erforderliga åretruntmarker och att redovisa förslag till hur detta borde ske, liksom de åtgärder i övrigt som kunde behöva vidtas. På så sätt skulle 85–89 §§ rennäringslagen inte längre tillämpas för Muonio sameby.³⁶

Sametingets styrelse utsåg Hans-Åke Wängberg, hyresråd och chef för Hyresnämnden och arrendenämnden i Stockholm, till särskild utredare. Han kom sedan att biträdas av hyresrådet Rune Thomsson. År 1996 överlämnade utredaren delpromemorian *Muonio sameby – en särskild skogssameby* till regeringen.³⁷ Slutpromemorian *Skogssamernas rättsliga ställning* överlämnades året därpå, men den behandlas inte närmare här.³⁸

I delpromemorian föreslog utredaren sammanfattningsvis att Muonio skulle bli en sameby av ett speciellt slag. Det väsentliga för förslaget var att rensköteln i byn inte längre skulle vara beroende av koncession. Trots att byns område låg nedanför lappmarksgränsen skulle det anses vara en del av åretruntmarkerna. Syftet med förslaget var dock inte att tillerkänna medlemmarna i samebyn rättigheter utöver vad som baseras på koncessionen. Inte heller den rättsliga ställningen för ägare av mark eller skötesrenar skulle förändras trots att kravet på koncession togs bort. Därför föreslog utredaren att reglerna i rennäringslagen om medlemmar, renskötande medlemmar och rösträtt skulle kompletteras. Därmed skulle skötesrenägarna fortfarande vara renskötande medlemmar i Muonio sameby. Vidare föreslog utredaren att det i rennäringslagen skulle införas en regel

³⁵ Sametingets skrivelse, återgiven i Skogssamerättsutredningens delpromemoria *Muonio sameby – en särskild skogssameby*, dnr 6.2.7-1997-9, s. 1.

³⁶ Regeringens direktiv, återgivet i Skogssamerättsutredningens delpromemoria, dnr 6.2.7-1997-9, s. 12.

³⁷ Skogssamerättsutredningens delpromemoria, dnr 6.2.7-1997-9, s. 1 f.

³⁸ Missiv till Skogssamerättsutredningens slutpromemoria *Skogssamernas rättsliga ställning*, dnr 6.2.7-1997-9. Slutpromemorian innehåller inga överväganden och förslag gällande Muonio sameby.

enligt vilken länsstyrelsen i Norrbottens län skulle bestämma det antal skötesrenar som Muonio sameby skulle vara skyldig att ta emot.³⁹

Förslagen i delpromemorian baserades sammanfattningsvis på följande överväganden. Muonio skiljer sig från övriga koncessionssamebyar ur ett historiskt perspektiv. Renskötseln i Muonio försvårades av att länsstyrelsen mellan år 1991 och 2000 bara beviljade koncession med ett år i taget. Det förekom även betestvister med Vittangi sameby och oenighet om en renskötarfamiljs bytillhörighet.

För att komma till rätta med problemen övervägde utredaren bland annat en sammanslagning med Vittangi sameby. Det saknas dock närmare detaljer kring vilka överväganden utredaren gjorde i denna del. Någon kompromisslösning var inte heller möjligt att nå. Utredaren bedömde att en lösning av frågorna kring Muonio sameby på sikt skulle underlättas om man skapade förutsättningar för att driva renskötsel där under tryggare förhållanden. Därför föreslog man att Muonio skulle övergå till att vara en sameby enligt rennäringslagen men med särskilda regler som avviker från dem som gäller för andra fjäll- och skogssamebyar. Det framstod enligt utredaren inte som realistiskt att genomföra en omfördelning av marker byarna emellan, eftersom en by i så fall skulle expandera på en annan bys bekostnad.⁴⁰

Regeringen lät remissbehandla delpromemorian. SSR liksom Gabna, Laevas och Muonio samebyar tillstyrkte förslagen i utredningen. Hovrätten för Övre Norrland avstyrkte förslagen med hänvisning till att den särskilda statusen som skogssameby inte löser problemen med beteskonkurrens eller innebär att byn får klara, säkra och respekterade gränser. Stabila förhållanden borde i stället kunna uppnås genom tioåriga koncessioner. För det fall förslagen ändå skulle genomföras krävdes enligt hovrätten ytterligare bearbetning av lagtexten. Bland annat påpekade hovrätten att förslaget beträffande skyldighet att ta emot skötesrenar gick längre än 85 och 88 §§ rennäringslagen. Statens jordbruksverk ansåg att det principiellt var betänkligt med lagstiftning som avser en enda juridisk person. Vidare menade verket att det inte av utredningen framkom några skäl som talade för

³⁹ Skogssamerättsutredningens delpromemoria, dnr 6.2.7-1997-9, s. 45 f och 48 f.

⁴⁰ Skogssamerättsutredningens delpromemoria, dnr 6.2.7-1997-9, s. 43 ff.

att kraven dels på att renskötseln ska vara till övervägande nytta för orten, dels på den som söker koncession borde tas bort just för Muonio.⁴¹

Skogsvårdsstyrelsen, AssiDomän AB (numera Sveaskog), Lantbrukarnas länsförbund i Norrbottens län, Pajala kommun och Pajala med flera socknars allmänningskog avstyrkte förslagen. Detta motiverades bland annat med att förslagen inte skulle skapa ordning och regelbundenhet i byns renskötsel. Vidare menade kritikerna att förslagets konsekvenser för markägarna, både som skötesrenägare och användare av marken för andra ändamål än renskötsel, var betydligt mera långtgående än vad som angetts i utredningen. Även Könkämä och Vittangi samebyar avstyrkte förslagen. Vittangi sameby anförde att förslagen skulle kränka deras vinterbetesrätt och att skapandet av en ”oäkta” form av sameby på sikt skulle kunna innebära en urholkning av fjäll- och skogssamebyarnas rättigheter.⁴²

Rennäringspolitiska kommittén

Regeringen beslutade år 1997 att tillsätta en kommitté med uppgift att lämna förslag till en ny rennäringspolitik samt göra en översyn av stödet till rennäringen och samisk kultur, rennäringsadministrationen och rennäringslagstiftningen, m.m. Efter att Sametingets delpromemoria *Muonio sameby – en särskild skogssameby* remissbehandlats så överlämnades den till kommittén, som då hade tagit namnet Rennäringspolitiska kommittén.⁴³

Rennäringspolitiska kommittén delade uppfattningen att Muonio koncessionssameby skiljer sig från övriga koncessionssamebyar, eftersom den har fler koncessionshavare än övriga byar och styrelsen domineras av koncessionshavarna. Förslaget från Sametinget innebar dock att en särskild form av sameby skulle skapas, vilket enligt Rennäringspolitiska kommittén vore en ganska stor förändring i förhållande till vad som gäller för renskötseln i området. Samtidigt garanterade förändringen inte att syftet med förslaget skulle uppnås. Rennäringspolitiska kommittén anmärkte också att förslaget hade mött kraftigt motstånd från markägarna i området, kommunen och vissa samebyar.

⁴¹ Regeringens remissbehandling av Skogssamerättsutredningens delpromemoria, dnr Jo96/2724.

⁴² Regeringens remissbehandling av Skogssamerättsutredningens delpromemoria, dnr Jo96/2724.

⁴³ SOU 2001:101, *En ny rennäringspolitik - öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare*, missiv och s. 101 och 334. Jfr dir. 1997:102.

Vidare noterade Rennäringspolitiska kommittén att problemen med korta koncessionstider och vissa medlemmars bytillhörighet var huvudsakligen överspelade. Däremot rådde det fortfarande tvist mellan Muonio och Vittangi samebyar om vissa betesområden. Att lösa frågan om Muonio samebys gränser ansågs av Rennäringspolitiska kommittén som centralt för att möjliggöra en ändamålsenlig renskötsel i området. Ändå bedömdes det vid det tillfället inte som lämpligt att försöka fastställa gränserna i lag. Detta eftersom det pågick en domstolsprocess mellan Muonio och Vittangi samebyar och eftersom regeringen planerade att tillsätta en gränsdragningskommission som bedömdes ha bättre möjligheter att utreda frågan. Dessutom ansågs en överenskommelse mellan de berörda samebyarna som det bästa sättet att uppnå en långsiktigt hållbar lösning som skulle respekteras av alla. Sammanfattningsvis ansåg Rennäringspolitiska kommittén att förslagen i Sametingets utredning inte borde genomföras.⁴⁴

Rennäringspolitiska kommittén överlämnade sitt betänkande *En ny rennäringspolitik* år 2001. Till betänkandet fogades reservationer och särskilda yttranden. Bland annat ledamoten Per Mikael Utsi reserverade sig mot betänkandet. Han uttalade att renskötseln i Muonio sameby inte ska vara beroende av koncession och att byns område bör anses vara en del av renskötselns åretruntmarker med rätt till renbete för samebyn och dess medlemmar. Till reservationen anslöt sig även de samiska experterna Aina Jonsson, Lena Ruth-Jonsson, Bror Saitton och Olov Johan Sikku.⁴⁵

Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet

Regeringen beslutade år 2002 att tillsätta en särskild utredare för att klarlägga vilka marker som den samiska befolkningen enligt International Labour Organisations konvention nr 169 traditionellt innehar respektive traditionellt utnyttjar tillsammans med andra. I uppdraget ingick även att fastställa den yttre gränsen för de områden som får användas för renskötsel. Lagmannen Jan Alvå förordnades till särskild utredare. Utredningsarbetet bedrevs av honom i nära samråd med utredningens sakkunniga, experter och sekretariat. Utredningen tog namnet Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet.⁴⁶

⁴⁴ SOU 2001:101 s. 348–350.

⁴⁵ SOU 2001:101 s. 539 och 541.

⁴⁶ SOU 2006:14, missiv. Jfr dir. 2002:7.

Muonio sameby vände sig till kommissionen för att få stöd för sin begäran om att klassas som en skogssameby. Med anledning av detta konstaterade kommissionen att samebyarnas klassificering inte omfattades av dess uppdrag. Det hindrade dock inte kommissionen från att uttala att det fanns fog för att Muonio sameby, med hänsyn till hur renskötseln bedrivs och till att denna till alldeles övervägande del även i ett historiskt perspektiv är samisk, borde omklassificeras till skogssameby. Kommissionen beaktade i det sammanhanget att Muonio sameby inte gjorde anspråk på den jakt- och fiskerätt som tillkommer samebyar ovanför lappmarksgränsen.⁴⁷

Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet överlämnade sitt betänkande *Samernas sedvanemarkor* till regeringen år 2006.⁴⁸

Muonio – en historievetenskaplig studie om en skogssamisk koncessionsby

På uppdrag av Sametingets styrelse har historikern Bertil Marklund genomfört en historievetenskaplig studie om Muonio sameby. Beslutet fattades med utgångspunkt i bland annat Skogssamerättsutredningens delpromemoria från år 1996. Regeringen mottog Sametingets utredning *Muonio – en historievetenskaplig studie om en skogssamisk koncessionsby* år 2021.

Bertil Marklunds studie undersöker hur det gick till när Muonio sameby blev en koncessionssameby. Den utgör främst en redogörelse för Muonio samebys historia fram till år 1960. I utredningen används också urfolksdeklarationen som ett instrument för att analysera statens politik mot Muonio sameby genom historien, liksom de samhällsfrågor som i dag är aktuella för samebyn med anledning av detta.⁴⁹ Avslutningsvis redovisas ett antal förslag från utredaren för framtiden, vilka kan sammanfattas enligt följande.

- Lappmarksgränsen ska flyttas så att den i stället löper söder om Muonio sameby, vars byområde då inkluderas i lappmarkerna nedanför odlingsgränsen.
- Sveaskogs försäljningar av mark inom Muonio samebys område ska stoppas eftersom frågan om vem som äger marken är tvistig.

⁴⁷ SOU 2006:14 s. 407.

⁴⁸ SOU 2006:14 s. 201.

⁴⁹ Marklund, 2021, s. 4 och 5.

- En särskild lag ska inrättas för att statens förhållande till Muonio sameby och övriga skogssamebyar ska regleras i enlighet med urfolksdeklarationen.
- Staten ska återta sitt koncessionsbeslut från år 1933 avseende Muonio sameby.
- Förhandlingar om skadestånd ska inledas mellan staten och Muonio sameby i enlighet med urfolksdeklarationen.
- Staten ska bekosta en historisk utredning i syfte att klarlägga statens och svenska kyrkans åtgärder mot det skogssamiska samhället sedan år 1670.
- Regeringen ska tillsätta en utredning i syfte att klarlägga bakgrunden till centrala instansers bedömningar och beslut som ligger till grund för 1917 års lagändringar och 57 och 58 §§ i 1928 års renbeteslag.
- Sveaskog ska återställa platser av betydelse för Muonio sameby. Arbetet ska dokumenteras av Sveaskog. Arbetet ska också övervakas och kontrolleras av Riksantikvarieämbetet och andra berörda myndigheter. Marken ska sedan återföras till Muonio sameby.
- Länsstyrelsen i Norrbottens län ska utifrån urfolksdeklarationen utreda och värdera alla beslut avseende Muonio samebys område från år 1933 och framåt.
- Länsstyrelsen i Norrbottens län ska i form av en databas redovisa samtliga markköp inom alla skogssamebyar från år 1792.
- Staten ska friköpa alla allmänningsskogar i Pajala kommun och återföra marken till Muonio skogssameby.
- Avvittringsbeslutet gällande Muonio samebys område ska ogiltigförklaras.
- Regeringen ska tillsätta en särskild kommission bestående av historiker och jurister som utifrån urfolksdeklarationen ska granska alla beslut gällande urfolket same.⁵⁰

Sametinget har med hänvisning till utredningen hemställt till regeringen att Muonio sameby ska återfå sin ställning som skogssameby. Regeringen har som nämnts överlämnat hemställan till Renmarkskommittén.

⁵⁰ Marklund, 2021, s. 123–126.

Olika uppfattningar

Muonio samebys inställning

Sekretariatet har varit i kontakt med Tomas Sevä som är renskötare, koncessionshavare och vice ordförande för Muonio sameby. Han har berättat i huvudsak följande.

Familjen Sevä har bedrivit skogssamisk renskötsel i området sedan mycket lång tid tillbaka. Det finns både berg och stora sjöar som är uppkallade efter dem. Precis som andra renskötande familjer levde familjen Sevä som nomader fram till 1886 års renbeteslag. Deras renar betade tidigare även längre norrut och öster om Muonioälven, in i Finland. När koncessionssystemet infördes år 1928 begränsades renskötseln geografiskt och blev mycket mer kontrollerad. Trots detta fortsatte nomadlivet en bra bit in på 1930-talet.

Det bedrivs fortfarande en traditionell skogssamisk renskötsel i Muonio sameby, men klassificeringen som en koncessionssameby innebär många problem. Det största problemet är att det inte är självklart att familjens barn och barnbarn kommer att kunna fortsätta med renskötseln där. Tomas Sevä berättar att hans barn, för att ens kunna få ett renmärke registrerat, måste bo i Muonio samebys område och äga eller bruka en jordbruksfastighet där.

Vidare har Muonio samebys medlemmar inte samma jakt- och fiskerättigheter som övriga skogssamebyar. Tomas Sevä får exempelvis inte fiska i samband med att han sköter om sina renar. Även andra delar av renskötselrätten erkänns inte för medlemmarna i Muonio sameby. Klassificeringen gör också att Muonio sameby hamnar i ett sämre förhållingsläge i förhållande till markexploatörer. Så var fallet i förhandlingarna om den gruva som nu har etablerats i Kaunisvaara. Av samma anledning ges Muonio sameby inte heller tillfälle till samplanering enligt princip 3 i FCS-standarderna såsom övriga skogssamebyar i frågor om skogsbruk. För koncessionssamebyarna gäller i stället samverkan enligt princip 4 i FSC-standarderna, eftersom de likställs med andra berörda intressenter i lokalsamhället. Det är diskriminerande eftersom det innebär att deras rättigheter som urfolk inte respekteras. De konflikter som samebyn haft med Sveaskog skulle inte ha uppstått om Muonio klassificerats som en skogssameby.

Samerna i Muonio ska inte förvägras gemenskapen med övriga samer i enlighet med artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter. De lever som samer och deltar i samiska sammankomster. Vid bröllop, dop, begravningar och andra tillställningar tar de på sig sina koltar. Samerna i Muonio är alltså den del av det samiska samhället men diskrimineras samtidigt i och med att samebyn inte erkänns som en skogssameby.

Muonio sameby kontrolleras av länsstyrelsen, som är regeringens företrädare. Det står i kontrast till fjäll- och skogssamebyarna som kontrolleras av samernas egen myndighet: Sametinget. Tidigare beviljades Muonio bara ettåriga koncessioner. Numera beviljas tillstånd för fem år i taget, men det är fortfarande för lite tid för att kunna planera verksamheten. Det går inte heller att få virke/medel för att till exempel bygga ett hus, som de andra samebymedlemmarna kan.

Ovanstående innebär sammantaget en stor frustration och osäkerhet. Kampen för deras rättigheter leder också till konflikter med myndigheterna. Det blir lätt att man känner sig som en sämre same för att det inte är självklart att man får bedriva renskötsel.

Medlemmarna i Muonio sameby känner större samhörighet och har mer kontakt med fjäll- och skogssamebyarna än med koncessionssamebyarna. Muonio och Vittangi är i princip en enda sameby. Det finns släktband mellan medlemmarna i de båda samebyarna. De hjälps åt att samla renarna, och deras renar brukar också beta ihop.

För Tomas Sevä innebär Renmarkskommittén en sista chans att ställa saker till rätta för sig själv och sin familj. Om Muonio sameby inte omklassificeras till skogssameby så tror han inte att hans barn och barnbarn kommer att vilja fortsätta med renskötseln där.

Markägarnas inställning

Sekretariatet har varit i kontakt med Rolf Hjärtberg som är markägare i Lovikka och ordförande i Pajala allmänningsskog. Han har berättat i huvudsak följande.

Den mark som han äger och brukar har funnits i familjen sedan år 1915. Marken har försett dem med virke, kött från vilt och foder till tamdjur.

Skogsbruk, jakt och fiske är viktigt för honom. Till fastigheten hör även en rätt till renmärke och därmed en möjlighet att äga renar. Även om han inte själv är intresserad av att äga renar så anser han att koncessionssystemet är viktigt för att de som vill ska kunna göra det. Han identifierar sig som tornedaling. Därför är rätten till renmärke såväl ekonomiskt som kulturellt viktig.

Samverkan med Muonio sameby fungerar i huvudsak väl. Muonio sameby fungerar dock inte som koncessionssamebyarna är tänkta att göra. Det är en till ytan mycket stor sameby med många koncessionshavare, vilket gör det svårt för markägarna att veta vem de ska kontakta i olika situationer. Det gör även att markägarnas insyn och möjlighet att påverka minskar. Det är viktigt att ha insyn i andra verksamheter som använder ens mark. Muonio sameby är också restriktiv med att ta emot skötesrenar. Skötesrenar kan bidra till ömsesidig förståelse och ökad acceptans för varandras näringar och kultur.

Det nuvarande koncessionssystemet innebär att det är en fysisk person som söker och beviljas tillstånd av länsstyrelsen. Det vore bättre om det i stället vore Muonio sameby som söker och meddelas koncession i egenskap av juridisk person. Samebyns styrelse skulle sedan kunna utse en arbetsledare som de samarbetar med. Ett annat alternativ vore att begränsa antalet koncessionshavare i Muonio sameby till endast en eller två fysiska personer. Samebyn skulle kunna nominera en person som bedöms lämplig och sedan kan länsstyrelsen godkänna förslaget. Det viktiga är att den som får koncession ska ha dokumenterad kunskap om renskötsel, inte att personen är same.

Om Muonio sameby skulle övergå från koncessionssameby till skogssameby så skulle det påverka markägarna negativt. Kanske så pass negativt att han skulle välja att flytta till en annan del av länet eller någon annanstans i landet. En sådan förändring skulle innebära ett oacceptabelt intrång i ägande- och brukanderätten till mark. Anledningen till att Muonio sameby över huvud taget får bedriva renskötsel i området är att markägarna har gått med på att tåla en viss belastning på markerna i utbyte mot en möjlighet att ha skötesrenar i samebyn. Om Muonio sameby skulle undantas från koncessionssystemet så skulle de markägare som har skötesrenar i samebyn inte längre få ha det. En sådan förändring skulle sannolikt göra att fastigheternas värde minskar.

Vidare skulle en sådan förändring innebära att Muonio sameby inte längre är skyldig att ta samma hänsyn till andra näringar i området. Fjäll- och skogssamebyarna håller just nu på att flytta fram sina positioner. Rolf Hjærtberg vill inte att en liknande situation ska uppstå nedanför lappmarksgränsen. Muonio sameby borde således förbli en koncessionssameby.

Övriga koncessionssamebyars inställning

Sekretariatet har varit i kontakt med Anna-Carin Mangi, renägare i Ängeså sameby och representant för Koncessionssamebyarnas intresseförening i Renmarkskommitténs expertgrupp, som berättat i huvudsak följande.

De samebyar som ingår i Koncessionssamebyarnas intresseförening är splittrade i frågan om de vill bli skogssamebyar eller inte. Däremot finns det en samsyn om att Renmarkskommittén bör utreda alla koncessionssamebyar på samma sätt. Föreningen ifrågasätter att Muonio sameby särbehandlas i olika sammanhang.

Muonio sameby vill inte ha någon kontakt med övriga koncessionssamebyar, eller driva frågan om rättigheter tillsammans med dem.

För det fall Muonio sameby skulle komma att bli en skogssameby så finns det fler koncessionssamebyar som skulle vilja följa efter.

Vittangi samebys inställning

Sekretariatet har varit i kontakt med Birgitta Engrund Sohlberg, ordförande i Vittangi sameby, som har uppgett i huvudsak följande.

En förändring av Muonio samebys status kan komma att ha långtgående och betydande konsekvenser för Vittangi sameby.

Vittangi samebys vinterbetesmarker ligger inom Muonios koncessionsområde. Eftersom en funktionell traditionell renskötsel inte kan bedrivas utan vinterbete, måste kommittén säkerställa att en förändring av Muonio till skogssameby inte nu, eller i framtiden, kan inkräkta på Vittangi samebys betesrätt eller tillgängligheten till bete i nuvarande form. De särskilda villkor och datumbestämda områden som finns angivna i koncessionen för Muonio sameby är helt vitala för att renskötsel ska kunna bedrivas.